

תצהיר כוזב

על תצהיר בהיבט הראייתי

מאת: אורן אלפנדריי *

1. תצהיר כוזב – הוא ראייה שבדין המוגשת לרשות מוסמכת בד"כ בצורת מסמך בכתב ערוך לפי סעיף 15 לפקודת הראיות, לאחר שמוסר התצהיר זוהר והוזהר כדן ע"י גורם מוסמך, ושהאמור בו אינו אמת. תצהיר כוזב אינו אלא ניסוח שיקרי לגרסתו של אדם לגבי עובדות או פרטים שמסר, והוא יכול לשמש כראיה בבית המשפט, הן בהליך פלילי והן בהליך אזרחי. המינוח "תצהיר כוזב" לא קבוע בחוק או בפקודה והעונש בגין עברה של שימוש בתצהיר כוזב נקבע בכמה מקומות בחוק ותלוי בנסיבות מתן התצהיר הכוזב. לבית המשפט, שהוא הגורם המוסמך לעסוק בענייני תצהיר כוזב ומימלא להעניש מי שמסר תצהיר כוזב, מסור שיקול דעת רחב להביא בשיקוליו את עצם השימוש בתצהיר הכוזב כדי לקבוע לגוף השימוש הרשעה - כאשר מוגש אישום כזה, וכמובן לראות בכך ראייה נוספת לצורך הוכחת העברה העיקרית.
2. הסמכות לאשר תצהיר קבועה כיום בפקודת הראיות [נוסח חדש], תשל"א-1971 (להלן – **הפקודה**). שם נקבע כי תצהיר בכתב יהיה ראייה כשרה, אם הוזהר המצהיר כי עליו להצהיר את האמת וכי יהא צפוי לענשים הקבועים בחוק אם לא יעשה כן¹. הפקודה קובעת למעשה רק את האופן הפרונטלי-הטקסי של מתן התצהיר המחייב מתן אזהרה על ידי אחד מהגורמים המוסמכים שהם: (1) שופט; (2) דיין; (3) היועץ המשפטי לממשלה ועוזריו; (4) עורך-דין; (5) ראש רשות מקומית.
3. בנוסף לאזהרה נדרש אימות חתימה של המצהיר. ועל-כך עמד בית המשפט העליון בבג"ץ 202/81 **סעיז מחמוד טביב נ' שר הביטחון**, לו (2) 622:
"לא בכדי דורש המחוקק אימות חתימות המצהירים על תצהיר, שהרי, אם לא חתם המצהיר, אין ערך לתצהיר, ואין מקום לכל הליך משפטי או אחר המבוסס עליו. תצהיר אינו אלא ניסוח בכתב של גירסתו של אדם לגבי עובדות, העשויות להיות שנויות במחלוקת, למען שכל אדם אחר, כולל כל תאגיד ורשות מינהלית וכל ערכאה שיפוטית, יוכל לפעול על-פיו, מבלי לשמוע את הדברים במפורש יוצאים מפי המצהיר. האחריות לתוכן הדברים היא על המצהיר, האחריות לזהותו של המצהיר, דהיינו, לכך שאמנם האדם המתואר כמצהיר הוא שחתם על הדברים, היא על מי שמאשר את זהות החותם. אולם, אין המדובר בזיהוי בלבד אלא גם במתן אזהרה למצהיר, שאם לא יאמר את האמת צפוי הוא לעונש. לא קיבל המצהיר אזהרה כזו ולא אמר אמת, ודבריו גרמו לתקלה, יכול הוא לאחר מכן לטעון, כי אינו בר-עונשין, מפני שלא הוזהר כחוק. אחריות כבדה זו למתן אזהרה למצהיר, הכוללת, כמובן, אחריות לזיהוי, הטיל המחוקק (סעיף 15(ב) לפקודת הראיות [נוסח חדש], תשל"א-1971) על נושאי משרות שיפוטיות... הנוהג, שעורך-דין, המגיש תצהיר של מישוה במהלך ייצוג, יזהיר את המצהיר כחוק ויאשר את חתימתו, מקל בהרבה על עבודת עורכי הדין ומיוסד הוא על האמון, שנתן המחוקק - ונותנות הערכאות ורשויות אחרות - בכל עורך-דין בתוקף מעמדו."
4. בישראל כיום עשיית תצהיר הינה פעולה משפטית בה מוסר התצהיר יכול באופן תאורתי לערוך בעצמו מסמך תצהיר שלפיו הוא ביקר בירח ולבקש לאשר אותו. במצב המשפטי הקיים יכול התצהיר להיות מאושר לאחר מתן אזהרה כדן על ידי גורם מוסמך, גם ללא בדיקה. זאת משום שעל בסיס האמון ניכנס התצהיר כראייה למשפט ולכן נפתח פתח רחב לראיות בצורת "תצהיר כוזב", שהוא למשל תצהיר של מי שעובר עברה פלילית בדמות מתן עדות שקר או שבועת שקר. ואומנם ישנה הבחנה מהותית בעונש המאסר בין סעיפים 239 ל-237 לחוק העונשין², כפי שיוצג בהמשך, אך יחד עם זאת עונש המאסר קבוע בין שלוש לתשע שנים מאסר³. אלא ש"מדיניות המשטרה והתביעה מזה שנים, לגבי פתיחה בחקירה נגד אנשים שמסרו עדות במשפט, בחשד לכך שהם העידו עדות שקר, הינה מדיניות מצמצמת מאד, וההחלטה על פתיחה בחקירה בחשד מעין זה ניתנת רק במקרים מעטים יחסית"⁴. עונשי המאסר - אם הם נפסקים - בבתי המשפט בדרך כלל לא הולמים את דרישת המחוקק.

* בשנת כתיבת מאמר זה (2014) עסק אורן אלפנדריי כעו"ד פעיל בישראל ובנוסף למד כתלמיד לתואר שני, בפקולטה למשפטים באוניברסיטת חיפה. המאמר הוגש כעבודה במסגרת קורס מבוא לתאוריה של ההליך השיפוטי ודיני הראיות – ד"ר דורון מנשה.

¹ ראה סעיף 15 לפקודת הראיות [נוסח חדש], תשל"א-1971. ראה בנוסף סעיף 16 לפקודה הקובע כי לתחולת הדין הפלילי דין תצהיר שנעשה לפי סעיף 15 כדן הצהרה בשבועה.

² ע"א 489/84 אליהו כהן נ' מדינת ישראל, לט (2) 169, 178 (1985).

³ ראה סעיף 237(א) לחוק העונשין, תשל"ז-1977. ראה גם סעיפים 239 ו-243 לחוק העונשין לעניין תצהיר שקר וידעיות כוזבות בהתאמה.

⁴ ראה ת"פ (י-ם) 4063-06 מדינת ישראל נ' ח"כ צחי הנגבי, פורסם בנבו (9.11.2010). על צחי הנגבי לא הושת עונש מאסר בבית המשפט. על האלוף (במיל') יואב גלנט נכתב ופורסם ב-2011 שהגיש תצהיר כוזב לבית משפט ומסר עובדות כוזבות במכתב. מבקר המדינה מתח על התנהלות זו ביקורת חריפה.

5. תצהיר כוזב יכול לשמש גם כמונח כללי לתיאור ראיות שקריות שהוגשו בתצהיר או במהלך עדות לבית משפט או לרשות שיפוטית⁵. והטענה לתצהיר כוזב נטענת איפוא באופן תדיר בבתי המשפט. אך חשוב לחזור ולציין כי המונח "תצהיר כוזב" אינו מופיע בחוק או בפקודה, וכאשר מבקשים לאבחן מהו תצהיר כוזב ראוי לעמוד על ההבחנה בין סעיפים 237 ו-239 לחוק העונשין, תשל"ז-1977. בעוד שסעיף 237 שכותרתו "עדות שקר" עוסק בעדות פרונטלית הניתנת במסגרת ההליך השיפוטי, עוסק סעיף 239 שכותרתו "שבועת שקר" – והוא אולי הסעיף הנכון בקשר עם המונח תצהיר כוזב – במי "שבועת שקר" מוסר תצהיר שקר" (כך מופיע המינוח בחוק).
6. פקודת ראיות קובעת אומנם כי בית המשפט יחליט על פי התנהגות העדים, הנסיבות ואותות האמת במהלך ובזמן המשפט⁶, ובתי המשפט נוהגים להתייחס לכתבי בי-דין הנתמכים בתצהיר. אך דבר אחד ברור – התצהיר הוא ראיה שבקלות ניתן לערוך ולהכניס לתוך כותלי בית המשפט והסבירות לתת על כך בלבד את הדין היא נמוכה. כותב שורות אילו סבור כי תופעת התצהירים הכוזבים המוגשים על ידי אנשים, ובפרט הארוכים שבהם, היא דבר שמסרביל וכמובן פוגע בהליך השיפוטי, ולכן לכל הפחות מחייב בחינה מקומית ואולי בחינה של אפשרויות נוספות לעריכת תצהיר באופן כזה שיצמצם את התופעה ובמצב אידיאלי ינסה לעקר אותה מן השורש. אפשר בהחלט לשקול הטלת אחריות נוספת על עורך הדין המאשר תצהיר מעבר לאחריותו לזהות את מוסר התצהיר ולהזהיר להגיד אמת, או להוציא הנחיות ברורות בגופים המוסמכים ליטול יותר יוזמה במאבק תופעת התצהירים הכוזבים.

פסיקת בית המשפט

7. פסק הדין בע"א 5717/91 מליבו ישראל בעמ' נ' אז-דז טרום (1973) בע"מ (בפירוק), נ(2) 685 (1996), עניינו מימוש ערבות בנקאית. לצורך כך קבע בית המשפט כי הוגש מטעם הבנק תצהיר שקרי. בית המשפט (כב' שופט ת' אור) תיאר זאת כך:
- "במקרה דנן, מדובר במתן תצהיר שקרי. בעת מתן התצהיר ידע המצהיר שהאמור בו אינו אמת. ויש להדגיש: לא רק שהאמור בתצהיר אינו אמת, אלא שהחתום עליו הצהיר את האמור בו בידיעה שאינו אמת, והנסיבות מלמדות שהוא הצהיר כך אך כדי לאפשר את גביית הערבות הבנקאית.... מתן תצהיר כוזב ביודעין עולה כדי מירמה חמורה ומאפשר את החלת חריג המירמה בענייננו. לעניין זה, אין נפקא מינה כי אז-דז הינה כיום חברה בפירוק. המירמה החמורה הכרוכה במתן התצהיר היא המאפשרת להחיל את החריג לכלל עצמאות העילה ולפטור את בנק דיסקונט מתשלום על-פי כתב הערבות. לו היה התצהיר משקף את עמדת אז-דז במחלוקת בינה לבין מליבו, והמחלוקת הייתה בשאלת זכויות הצדדים לפי עיסקת היסוד, חייב היה בנק דיסקונט לשלם את סכום הערבות. אף אם היו למליבו השגות כנות על האמור בתצהיר, ואף אם עקב מצבה הרעוע של אז-דז הייתה מליבו עלולה להתקשות בהשבת הכספים לעצמה, משעה שישולמו על-ידי הבנק, לא היה באלה הצדקה שלא לשלם את סכום הערבות. אך כאמור, לא במחלוקת כנה בין הצדדים עסקינן, אלא במירמה מצד החותם על התצהיר."
8. בית המשפט קובע כי שימוש בתצהיר כוזב ביודעין עולה כדי מירמה חמורה. ודברים אילו יפים וחשובים. אך בכל זאת נציין כי דובר בהליך אזרחי ולא באישום פלילי (שנראה כי כלל לא הוגש). לעניינו, נבקש לאבחן את נסיבות מתן התצהיר הכוזב במקרה הזה לצורך (מצומצם יחסית) אחד בלבד של גביית הערבות. לאמור, זאת כל התועלת שהיתה צריכה לצמוח לפקיד הבנק שחתם על התצהיר הכוזב.
9. בעניין עע"מ 1672/09 מודיעין אזרחי בע"מ נ' השמירה בע"מ, פורסם בנבו (2009), מוסרת תצהיר כוזב עשתה זאת על מנת לזכות במכרז, היא הצהירה כי לא קיימים כנגדה דו"חות ביקורת שליליים, ועל כן לאחר שזכתה במכרז קיבל בית המשפט לעניינים מנהליים עתירה לפסילת הצעתה. ערעורה לבית המשפט העליון נדחה. פסק דין זה במהותו עוסק בדיני מכרזים ועיקרו אינו התצהיר הכוזב שהוגש, ובכל זאת נציין כי החלטת בית המשפט לעניינים מנהליים לפסול את הצעת הזוכה כן היתה בעיקרה על בסיס השימוש שנעשה בתצהיר הכוזב.
10. במקרה נוסף הורשעו שניים בשימוש במסמך מזויף כדי להשיג טובת הנאה אישית בדמות קרקע בצפון תל אביב⁷. אחד מהם היה עורך דין ותיק שהחתים אנשים על תצהירים כוזבים. העונש על עברת הזיוף הוא 5 שנים מאסר, רק כשמדבר

⁵ לעדות שקר לפני רשות שיפוטית ראה סעיף 237(א)(ב)(3) לחוק העונשין, תשל"ז-1977.

⁶ סעיף 53 לפקודת הראיות [נוסח חדש], תשל"א-1971.

⁷ ע"פ 2771/02 יובל אבני נ' מדינת ישראל, נט (4) 913 (2005).

בנסיבות מחמירות⁸. והנסיבות באותו עניין היו אכן חמורות. הנאשמים שם היו שותפים לקנוניה פלילית ושורה של עברות מרמה וקשר לביצוע פשע. בית המשפט גזר שלוש שנות מאסר בפועל על אחד מהם; על עורך הדין גזר שנתיים מאסר בלבד.

11. המדינה במקרה זה כלל לא הגישה את האישום לפי סעיף 237 לחוק העונשין, שהרי עורך הדין חשוד היה בעריכת מסמך התצהיר הכוזב ולא במתן התצהיר בעצמו. אלא שלדעת כותב שורות אילו יכלה המדינה להגיש אישום גם לפי סעיף 238 לחוק העונשין – בידוי ראיות – שכן הנאשמים שם למעשה השתמשו בידועין בראיה בדויה בכוונה להטעות רשות שיפוטית. דינם במקרה כזה יכל היה להיות מאסר חמש שנים ללא צורך בנסיבות מחמירות. ואף שאילו נתקיימו, וסעיפי האישום אפשרו לקבוע עונש כבד יותר לא בחרו למצות עם נאשמים אלה את חומרת הדין.

12. בית המשפט העליון קובע באותו עניין כהאי לי שנא :

”הנה-כי-כן, מסקנתו של בית-משפט קמא כי המערער 2 היה מעורב במודע בעריכת תצהירו הכוזב של נבולסי..... מעורבותו המודעת של מערער זה בעריכת אחד ממסמכי המפתח בפרשה – ולא יכול להיות ספק שהמערער היה מודע לכך שמדובר בתצהיר כוזב כאשר נתן חתימת אימות לתצהיר לאחר פטירתו... – מהווה ראיה חזקה למודעותו לכך שמדובר בעיסקת מירמה וכן למידת מעורבותו בפרשה. ברי כי יש בראיה זו כדי לקעקע את גירסתו שלפיה כל מעורבותו בפרשה הצטמצמה לאימות תצהירים בתום-לב.”

13. ביחס לדברים אילו נוכל להוסיף כי עצם הראייה על שימוש בתצהיר כוזב מהווה ראייה בפני עצמה שבאופן טבעי תשמש בסיס להכריע את הכף כנגד מוסר התצהיר. כך כפי שהוצג לעיל, עשו שימוש בראיה זו -שהיא עברה בפני עצמה- על מנת להרשיע בעברה אחרת. לעומת זאת, רק במקרים חריגים בהם תשמש אותה הראייה ממש גם כדי להשליך על האמינות של עורך התצהיר יהיה זה צפוי להעניש. אך נדמה כי צריכה להיות עברה משמעותית כדי לתת את הדין גם בהקשר של השימוש בתצהיר כוזב.

14. דוגמת הפסיקה במקרים שלעיל בהם הוגשו תצהירים כוזבים לבית משפט או לרשות שיפוטית אחרת מובילה לכך שבין כולם ניתן למתוח קווים מקבילים, למשל: נסיבות מרמה בהן היה למוסר התצהיר הכוזב כוונה להפיק מהתנהלות זאת תועלת אישית; חרף זאת על פי רוב עלתה שאלת התצהירים הכוזבים כשאלה אגבית, לאמור – לא כאישום עיקרי; העונש שהוטל, בהתאם למתבקש בפרשת התביעה, לא נתן ביטוי לפוטנציאל העברות הטמון בשימוש בתצהיר כוזב במובנו הרחב; ככול שזה נוגע לעברת השימוש בתצהיר כוזב כשלעצמה, וביחס למתחם הענישה שנקבע לעברות אילו בחוק, ניתן לומר כי בתי משפט לא מחמירים עם מוסרי תצהיר כוזב.⁹

15. את הפיתרון לבעיית השימוש שבראייה מסוג תצהיר לא נתיימר למצוא. בודאי לא במסגרת רשימה קצרה זו שכמובן אינה ממצה. אך המבוכה שיש סביב השימוש בראייה כזו אולי נחשף לה כאן טפח. מכל מקום נדמה כי מלבד לשאלת אופן השימוש בתצהיר ועריכתו יש מקום לבחון מודלים ותיזות שיספקו דרכי התמודדות עם תצהירים בכלל ותצהירים כוזבים בפרט.¹⁰

⁸ סעיף 418 לחוק העונשין, תשל"ז-1977.

⁹ מנקודת מבט אחרת על השימוש בתצהיר, נדגיש כי תצהיר אמת ישמש ראיה טובה וחסכונית, ולפי מקצועיות עורך התצהיר גם ברורה. ובמקרים רבים מוגשים תצהירים שזוכים לבחינה מדוקדקת של פרטי התוכן בהם ומשקל הראייה במקרים כאלה לא יסולא בפז. טול למשל דוגמה בה מואשרת נהגת כי חלפה על פני תמורר עצור בלי לעצור. הנהגת אכן עצרה עם רכבה לפני התמורר אלא שהשוטר לא הבחין בכך. הוא מסר לה דו"ח ביד ובירך אותה לשלום. במצב זה תערור הנהגת תצהיר ובו תתאר את נסיבות הנהיגה והתנהלות השוטר, והתצהיר יאושר כדיון ע"י גורם מוסמך וישלח למשטרה ביחד עם בקשה לביטול דו"ח. הבקשה סביר כי תיידחה. אך השאלה היא אם בסופו של יום אכן יוגש אישום כנגד מוסרת התצהיר? ללמדך כי יש חשיבות קריטית להאשמות הנוספות המצטרפות בדרך כלל לשימוש בתצהיר כוזב. המשטרה שמתפקידה לתהות על קנקנו של תצהיר זה עשויה להבין כי לא דובר בתצהיר כוזב ולמנוע את המשך ההליך נגד הנהגת, או לקבוע כי העברה העיקרית חמורה דיה כדי להצדיק את המשך ההליכים

¹⁰ ראה למשל דורון מנשה "שיקול דעת עובדתי, חופש הוכחה ותיזות בדבר מקצועיות השיטה" הפרקליט מג א-ב (תשנ"ז) 83-127. בהשראת ד"ר מנשה ננסה לקבוע כללי סיוע ואסטרטגיות ולקשור את הרלוונטיות של הראייה בדמות תצהיר כוזב לצורך ייחס אשמה בעברה העיקרית. נשאף כמובן לכך שהמודל יתבסס על המסקנה הנכונה ויוביל לחשיפת האמת. – נניח שעל פי תצפית רבת שנים נמצא כי מתוך 100 תצהירים שמוגשים לבית משפט רק 99 תצהירים מבוססים על אמת בלבד. לאמור, 1 מתוך 100 תמיד ישקר. כך שבעצם הגשת תצהיר טמון כוח פוטנציאלי של 1:99 לשימוש בראיה בדויה. כעת נניח שהוגש תצהיר כוזב. נשאל האם הגשת התצהיר הכוזב היא ראיה רלוונטית לאישום העיקרי? – נדמה שני עולמות ובעולם מס' 1 נניח כי מוסר התצהיר הינו אשם; ולפי עולם מס' 2 שנדמה נניח כי מוסר התצהיר הינו חף מפשע. נשאל, בהינתן שבאחד משני העולמות הללו הוגש תצהיר כוזב – באיזה עולם זה? התשובה כמובן סבירה יותר בעולם מס' 1 – שמוסר התצהיר הכוזב אשם (אף שיייתכן מצב שבו אדם מגיש תצהיר כוזב כדי לחפות על אדם אחר, ואז גם ייתכן בהחלט כי הוא אינו קשור בעברה העיקרית). במצב ימצא מוסר התצהיר כי בידו חרב פיפיות. לעומת זאת, לו היינו מדמיינים מצב בו מוגש תצהיר כוזב ולא מאבחנים זאת, הרי שמקרה הזה החרב מכוונת כלפי שיטת המשפט.